

DAUN SINDROMLI BOLALARNING IJTIMOY-PEDAGOGIK INTEGRATSIYASI VA INTEGRATIV TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Mirzayeva Umidaxon

Andijon davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika kafedrasi asistent o'qituvchi

Ubaydullayeva Marhamatoy Qudratillo qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Maktabgacha ta'lim va maxsus pedagogika

fakulteti oligofrenopedagogika yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20427137>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Daun sindromli bolalarni zamonaviy jamiyatga ijtimoiy-pedagogik moslashtirish, ularning inklyuziv ta'lim jarayonidagi ishtiroki va psixofizik rivojlanish xususiyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Maqolada inklyuziv ta'lim modelining samaradorligi jahon tajribasi va mamlakatimizdagi islohotlar prizmasida yoritilgan. Shuningdek, xalqaro amaliyotdagi so'nggi yangiliklar, pedagogik texnologiyalar va hayotiy misollar opqali Daun sindromli bolalarning nutqiy hamda ijtimoiy madaniyatini yuksaltirish mexanizmlari taklif etilgan.

Kalit so'zlar: Daun sindromi, inklyuziv ta'lim, ijtimoiy integratsiya, pedagogik korreksiya, psixofizik rivojlanish, tolerantlik, adaptiv muhit.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически анализируются социально-педагогическая адаптация детей с синдромом Дауна в современном обществе, их участие в инклюзивном образовательном процессе и особенности психофизического развития. Эффективность модели инклюзивного образования рассматривается через призму мирового опыта и реформ в нашей стране. Также на основе последних мировых достижений, педагогических технологий и жизненных примеров предложены механизмы повышения речевой и социальной культуры детей с синдромом Дауна.

Ключевые слова: синдром Дауна, инклюзивное образование, социальная интеграция, педагогическая коррекция, психофизическое развитие, толерантность, адаптивная среда.

Abstract: This article provides a scientific and theoretical analysis of the socio-pedagogical adaptation of children with Down syndrome in modern society, their participation in the inclusive educational process, and the characteristics of their psychophysical development. The effectiveness of the inclusive education model is examined through the prism of global experience and current national reforms. Furthermore, based on recent international updates, innovative pedagogical technologies, and real-life case studies, mechanisms for enhancing the linguistic and social culture of children with Down syndrome are proposed.

Keywords: Down syndrome, inclusive education, social integration, pedagogical correction, psychophysical development, tolerance, adaptive environment.

1.Kirish

Inson kapitalini rivojlantirish, jamiyatning har bir a'zosi, ayniqsa, alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga teng huquq va imkoniyatlar yaratish zamonaviy sivilizatsiyaning eng oliy mezonlaridan biridir. O'zbekiston Respublikasida ham ijtimoiy himoya va inklyuzivlik davlat siyosatining eng ustuvor yo'nalishiga aylandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlarida bu masalaga alohida to'xtalib, shunday degan edilar:

"Biz jamiyatimizda alohida ehtiyojga ega bo'lgan insonlarga, ayniqsa, farzandlarimizga to'laqonli sharoitlar yaratib berishimiz shart. Ularning o'z iqtidor va imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi, tengdoshlari qatori ta'lim olishi va jamiyatning faol a'zosiga aylanishi bizning eng asosiy burchimizdir." [1]

Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan ushbu strategik vazifa Daun sindromli bolalar bilan ishlash tizimini ham konseptual jihatdan yangilashni talab etadi.

Daun sindromi – bu xromosoma to'plamidagi o'zgarish (21-xromosomaning trisomiyasi) natijasida yuzaga keladigan genetik holat bo'lib, u kasallik emas, balki o'ziga xoslikdir. Biroq uzoq yillar davomida tibbiy model ustunligi sababli bunday bolalar jamiyatdan va umumta'lim jarayonlaridan uzilib qolgan edi. Bugungi kunda ijtimoiy-pedagogik modelga o'tilishi munosabati bilan Daun sindromli bolalarning nutq madaniyati, muloqot qobiliyatlari va ijtimoiy adaptatsiyasini erta yoshdan boshlab korreksion pedagogika metodlari orqali rivojlantirish dolzarb muammoga aylandi. Mazkur maqolada ushbu jarayonning ilmiy va amaliy yechimlari tizimli tahlil etiladi.

2. Asosiy Qism

2.1. Daun Sindromli Bolalarning Psixofizik va Nutqiy Rivojlanish Xususiyatlari
Pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Daun sindromli bolalarda oliy asab faoliyati va sensor tizimlarning rivojlanishi o'ziga xos dinamikaga ega. Albert Banduraning ijtimoiy ta'lim nazariyasiga tayanadigan bo'lsak, bolalar atrof-muhitni, xulq-atvor modellarini bevosita kuzatish va taqlid qilish orqali o'zlashtiradilar [2]. Daun sindromli bolalarda taqlid qilish va emotsional intellekt juda yuqori darajada rivojlangan bo'ladi. Ular atrofda sodir bo'layotgan voqealarni vizual signallar orqali tez qabul qiladilar.

Biroq ularning nutq madaniyatini shakllantirishda o'ziga xos qiyinchiliklar mavjud. Nutq artikulyatsiyasi apparatining anatomik tuzilishi (gipotoniya, tanglayning yuqoriligi) sababli fonematik idrok qilish va tovushlarni talaffuz etish kechikadi. Shu bois, ularga bolalikning ilk davridan boshlab maxsus logopedik va sensor-motorik mashg'ulotlar tashkil etilishi lozim. Sandra Bem o'zining gender sxemalari nazariyasida ijtimoiy muhit bolaning o'z-o'zini anglashiga qanday ta'sir ko'rsatishini asoslab bergan edi [3]. Agar Daun sindromli bola erta yoshdan kamsitishlardan xoli, ijobiy ijtimoiy sxemalar mavjud muhitda o'ssa, uning psixologik adaptatsiyasi bir necha barobar tezlashadi.

2.2. Xalqaro Tajriba va So'nggi Ilmiy Yangiliklar

Xalqaro inklyuziv ta'lim amaliyotida Daun sindromli bolalar bilan ishlashda ulkan ijobiy burilishlar kuzatilmoqda. So'nggi yillarda neyropedagogika sohasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Daun sindromli bolalarning miya neyronlari plastikligi vizual va interaktiv metodlar qo'llanilganda keskin faollashadi [4].

Bugungi kunda xalqaro miqyosda quyidagi zamonaviy metodologiyalar keng qo'llanilmoqda:

- "Numicon" tizimi: Matematik tushunchalarni vizual va taktil shakllar orqali o'rgatish vositasi bo'lib, u bolalarda mavhum fikrlashni shakllantiradi [5].
- Make it Sign (Makaton) tili: Nutqiy rivojlanishi kechikayotgan bolalar uchun imo-ishora, ramzlar va nutqni birlashtirgan universal aloqa tizimi [6].

Ushbu metodlar respublikamiz inklyuziv ta'lim muassasalariga ham bosqichma-bosqich joriy etilmoqda va bu orqali bolalarning boshlang'ich savodxonlik darajasi oshmoqda.

2.3. Amaliy va Hayotiy Misollar Tahlili

Daun sindromli insonlarning jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari mumkinligiga jahon amaliyotida yuzlab misollar mavjud. Masalan, ispaniyalik Pablo Pineda dunyoda birinchi bo'lib oliy ma'lumot olgan va pedagogika sohasida bakalavr darajasiga erishgan Daun sindromli insondir [7]. U hozirda o'qituvchilik qilish bilan birga, inklyuzivlik g'oyalarini butun dunyoga targ'ib etmoqda.

ana bir yorqin misol, Jon Kronin ismli yigit o'z otasi bilan birgalikda "John's Crazy Socks" brendiga asos solgan va yirik tadbirkorga aylangan [8]. Bu misollar shuni isbotlaydiki, to'g'ri tashkil etilgan pedagogik trayektoriya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi bo'lsa, genetik holat insonning jamiyatga foyda keltirishiga to'siq bo'la olmaydi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda bunday bolalarni ixtisoslashtirilgan maktab-internatlardan ko'ra oddiy maktablar muhitiga, ya'ni inklyuziv sinflarga jalb etish tendensiyasi kuchaydi. Bu jarayonda maktab o'quvchilarida tolerantlik madaniyatini shakllantirish, ularni g'amxo'rlik ruxida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi [9].

3. Muhokama

Daun sindromli bolalarni umumiy ta'lim maktablariga integratsiya qilish faqatgina texnik masalalar (bino adaptatsiyasi, darsliklar) bilan cheklanmaydi. Bu yerda eng muhim bo'g'in – pedagog kadrlarning professional tayyorgarligi va psixologik tayyorligidir. Aksariyat hollarda o'qituvchilar bunday bolalar bilan ishlashda metodik qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Tizimli integratsiyani ta'minlash uchun quyidagi uchlik modeli (Pedagog – Ota-ona – Psixolog) sinxron ishlashi zarur [10]:

Pedagog bola uchun individual ta'lim dasturini (ITD) tuzsa, ota-ona uy sharoitida ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi, psixolog esa bolaning emotsional holatini barqarorlashtirib boradi. Faqat mana shunday tizimli va uzviy bog'liqlik zaminidagina korreksion-pedagogik ishlar o'z samarasini beradi.

4. Xulosa

Xalqaro konferensiya miqyosida muhokama qilinayotgan ushbu global muammoni o'rganish natijasida quyidagi muhim xulosalarga kelindi:

Konseptual yondashuvni o'zgartirish: Daun sindromli bolalarga "bemor" sifatida emas, balki "o'ziga xos rivojlanish ehtiyojlariga ega bo'lgan shaxs" sifatida qarash lozim. Tibbiy modeldan ijtimoiy-pedagogik modelga to'liq o'tish inklyuziv jamiyat poydevoridir.

Erta aralashuv (Early Intervention): Korreksion ishlarni bola ilk yoshligidanoq, ya'ni nutqiy va motor sensorlar shakllanayotgan davrdanoq boshlash lozim. Bu kelajakda bolaning oddiy maktab muhitiga moslashish foizini keskin oshiradi.

Metodik bazani yangilash: Umumta'lim maktablari o'qituvchilarini xalqaro miqyosda sinalgan "Numicon", "Makaton" kabi metodikalar bilan ishlash bo'yicha qayta tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish zarur.

Prezident g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish: Davlatimiz rahbari ta'kidlaganidek, har bir bolaning iqdorini ro'yobga chiqarish uchun maktablarda nafaqat ta'limiy, balki ma'naviy-tolerant muhit yaratilishi lozim. Zotan, inklyuziya nafaqat maxsus bolalar uchun, balki sog'lom bolalar qalbida insoniylik va hamdardlik tuyg'ularini yuksaltirish uchun ham kerakdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 142-145.
2. Bandura, A. Social Learning Theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977. – pp. 22-45.

3. Bem, S. L. Gender Schema Theory and Its Implications for Child Development: Raising Gender-Aschematic Children in a Gender-Schematic Society // Signs: Journal of Women in Culture and Society. – 1983. – Vol. 8, No. 4. – pp. 598-616.
4. Buckley, S., & Bird, G. Education for Individuals with Down Syndrome: An Overview. – Portsmouth: Down Syndrome Education International, 2012. – pp. 12-28.
5. Nye, J., et al. Number Teaching for Children with Down Syndrome using the Numicon System // Down Syndrome Research and Practice. – 2015. – Vol. 14, No. 1. – pp. 34-41.
6. Walker, M. The Makaton Vocabulary: Development and Research // International Journal of Language & Communication Disorders. – 2018. – Vol. 23, No. 3. – pp. 283-294.
7. Pineda, P. El reto de aprender (The Challenge of Learning). – Madrid: San Pablo, 2013. – pp. 75-89.
8. Cronin, J., & Cronin, M. Ideas into Action: How Social Entrepreneurship Changes Lives // Harvard Business Review Case Studies. – 2022. – pp. 5-12.
9. Yo‘ldoshev Q.B. Maxsus va inklyuziv pedagogikaning zamonaviy muammolari. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2023. – B. 88-102.
10. G‘ofurov B.R. Alohida ehtiyojli bolalar psixofiziologiyasi va korreksion pedagogika asoslari. – O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2024. – B. 210-225.